

Термінологія як частина словникового запасу мови

Верховцова О.М., старший викладач
кафедри іноземних мов ННІМВ
Національний авіаційний університет
м. Київ

Куцеко О.В., старший викладач
кафедри іноземних мов ННІМВ
Національний авіаційний університет
м. Київ

Анотація. Термінологія являє собою одну з найбільш складних і затребуваних сфер, в яких необхідно наукове осмислення теорії і практики пошуку міжмовних відповідностей. На сьогоднішній день переклад науково-технічної літератури дуже затребуваний. Відомо, що науково-технічні тексти багаті термінами, переклад яких дуже часто представляє головну складність для перекладача. Це вимагає вивчення основних лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що впливають на переклад термінології українською мовою, а також виявлення і класифікації труднощів перекладу термінів, обґрунтування з лінгвістичної та спеціальної точок зору стратегії вирішення проблем, що виникають при перекладі з англійської мови на українську.

Ключові слова: номінативний характер, специфічність вживання, стилістична і експресивна нейтральність, термін, термінологія, термосистема, чіткість значення.

Аннотация. Терминология представляет собой одну из самых сложных и востребованных сфер, в которых необходимо научное осмысление теории и практики поиска межъязыковых соответствий. На сегодняшний день перевод научно-технической литературы очень популярен. Известно, что научно-технические тексты богаты терминами, перевод которых очень часто представляет главную трудность для переводчика. Это требует изучения основных лингвистических и экстралингвистических факторов, влияющих на перевод терминологии на украинский язык, а также выявления и классификации трудностей перевода терминов, обоснования с лингвистической и специальной точек зрения стратегии решения проблем, возникающих при переводе с английского языка на украинский.

Ключевые слова: номинативный характер, специфичность употребления, стилистическая и экспрессивная нейтральность, термин, терминология, термосистемы, четкость значения.

Summary. Terminology is one of the most challenging areas that need a scientific understanding of the theory and practice of search interlanguage correspondences. Today the translation of scientific and technical literature is very popular. It is known that scientific and technical texts are rich in terms the translation of which is often a major difficulty for a translator. This requires learning the basic linguistic and extralinguistic factors that affect the translation of

terminology into the Ukrainian language, as well as detection and classification of difficulties in terms translation, rationale of linguistic and special strategies for deciding problems in translation from English into Ukrainian.

Keywords: *nominative clear meaning, nature, specificity of usage, stylistic and expressive neutrality, term, terminology, terms system.*

Наука все стрімкіше входить у наше повсякденне життя. Технічні досягнення, високий темп життя змушують сучасну людину орієнтуватися в різних галузях знання і, відповідно, в тій чи іншій мірі опановувати відповідною термінологією. Це призводить до того, що термінологія природним чином з кожним днем розширює свої позиції в системі загальноживаної мови. У результаті грань між ними поступово розмивається, стає все менш очевидною.

Об'єктом цього дослідження термін як джерело проблем спеціалізованого перекладу з англійської мови на українську.

Предмет дослідження становлять англійські економічні терміни та їх українські відповідники.

Методами дослідження є описовий, метод зіставного та порівняльного аналізу, порівняльний метод оригіналу та перекладу.

Мета дослідження - вивчити основні лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, що впливають на переклад термінології українською мовою, виявити і класифікувати труднощі перекладу термінів, запропонувати і обґрунтувати з лінгвістичної та спеціальної (економічної) точок зору стратегії вирішення проблем, що виникають при перекладі з англійської мови на українську.

Актуальність роботи зумовлена динамікою розвитку українського економічного дискурсу, в якому співіснує термінологія, що відноситься до різних пластів і різна за походженням – споконвічно-українська і запозичена. Це породжує необхідність диференційованого підходу до перекладу таких термінів, що є не завжди легким завданням для перекладачів.

Ситуація, коли до термінології належали б виключно спеціальні слова в певній галузі знання, що супроводжуються відповідними позначками в словниках загальноживаної лексики, представляється мало реальною. А оскільки в основі будь-якої термінології лежить загальноживана лексика, той факт, що термінологія в широкому розумінні включає деякі загальноживані слова, є цілком природним, і це потрібно враховувати в спеціальних дослідженнях.

У науковій літературі виділяються різні набори специфічних властивостей терміна, які, безсумнівно, багато в чому перетинаються, але при цьому в тій чи іншій мірі відрізняються один від одного. Безперечними є наступні властивості терміна: 1) специфічність вживання; 2) чіткість значення; 3) номінативний характер; 4) стилістична і експресивна нейтральність.

При цьому в ході дослідження економічної термінології були поставлені під сумнів такі властивості терміна, як однозначність і незалежність від контексту, оскільки виявилось, що спеціальних одиниць, що мають по два економічних значення, зафіксованих не тільки спеціальними словниками, але й словниками загальноновживаної лексики, не так вже і мало.

Наприклад, слово *account* в повсякденній мові означає *рахунок, звіт*:

Mr. Howes has probably given you a full account of our doings. (Пан Хоуз, ймовірно, дав вам повний звіт про наші справи).

There were several different accounts of the story in in the newspapers. (Було кілька різних версій цієї історії в газетах).

В економічних текстах знаходимо багато значень цього слова: *рахунок, розрахунок, бухгалтерська звітність; рахунки; звітність; фінансова звітність; облікова документація; бухгалтерія; фінансовий відділ, клієнт; покупець, держбюджет, бюджет підприємства, витрати* та величезну кількість словосполучень з ним: *account balance, account bank, account book, account day, account details, account dormancy, account executive, account identification, account of payee, account payable, account receivable, account statement, for account of, on account, current account, joint account, to keep account,s to settle accounts, to call to account*, і т.п.

An account that usually pays higher interest rates than checking or savings accounts, but that may require a higher initial deposit. Money market accounts are offered by brokerage firms and they are not federally insured, unlike most checking and savings accounts.

Відповідно, та межа, яка розділяє лексику економічного вокабуляра і лексику загальноновживаної мови, особливо хистка. Ось чому на даний момент не існує єдиної думки з питання про сутність спеціальних лексичних одиниць, як не існує і єдиного підходу до дослідження термінів, їх природи та функціонування. Що означає слово *equity* чи *справедливість; безсторонність, неупередженість* чи *акцію; акціонерний капітал (в акціонерному товаристві); капітал; власний капітал (у товаристві); інвестиційний капітал; фондову цінність; статутний капітал; вкладення в акціонерний капітал (як різновид інвестиційної діяльності)* можна зрозуміти лише з контексту:

When two people are treated the same and paid the same for doing the same job, this is an example of equity. (Коли до двох людей ставляться однаково і вони отримують однакову зарплату за ту ж роботу, то це – приклад справедливості.)

When you own 100 shares of stock in a company, this is an example of having equity in the company. (Коли вам належать 100 акцій в компанії, то це приклад того, що ви маєте приватний капітал).

На сьогодні існує величезна кількість визначень терміна. Це пояснюється тим, що термін є об'єктом цілого ряду наук, і кожна наука прагне виділити в ньому ознаки, які є найістотнішими з її погляду. Існує твердження, що термін – це не особливе слово, а слово в особливій функції, що в ролі терміна можуть виступати найрізноманітніші слова, навіть зовсім звичні для пересічного обивателя, проте в рамках певної термінології вони набувають спеціальне наукове визначення.

Мовознавці намагалися й намагаються дати термінові чітке визначення (О. Ахманова, Г. Васильєва, В. Гондюл, Т. Панько, О. Реформатський, Л. Симоненко, С. Шелов та ін.). Проблема визначення терміна є предметом наукових досліджень представників різних термінологічних шкіл. Під сукупністю термінів в широкому сенсі розуміють термінологію. На думку А. В. Суперанської, термінологія являє собою замкнений словниковий контекст, межі якого обумовлені певною соціальною організацією дійсності [4]. Головна риса, що відрізняє терміни від слів усіх інших типів, – зв'язок з науковими концепціями. Ця екстралінгвістична характеристика впливає на мовний статус терміна, оскільки в терміні як слові відбиваються факти, які спостерігав дослідник, та їхнє теоретичне усвідомлення. Наслідком цього є тісний зв'язок термінологічної роботи з предметним знанням тієї сфери, поняття якої термінуються. При всьому цьому термін залишається словом, яке зовнішньо підпорядковується закономірностям тієї мови, якою він був створений, а також мовою, в якій він використовується (якщо в основі терміна лежить слово іншої мови) [4].

Хоча однозначного трактування самого поняття “термін” не існує, його семантичний зміст інтуїтивно сприймається практично кожною людиною. Для багатьох є очевидним його протиставлення одиницям загальної лексики як елемента мови, що виконує певну функцію і тісно пов'язаний з конкретною предметною галуззю.

Слово «термін», що походить від латинського *terminus*, означає «прикордонний знак», «кордон», «межа», відзначається багатоаспектністю і багатоплановістю цього поняття. Складність вироблення єдиної дефініції цього поняття є об'єктом вивчення цілого ряду наук. Для цілей нашого дослідження найбільш адекватно і повно відображають основні особливості поняття «термін» представляються визначення, запропоновані С.В. Гриньовим і Л.Л. Нелюбіним, оскільки обидва визначення співвідносять термін зі спеціальним мовою, а друге визначення ув'язує термінологію з питаннями перекладу. Термін – це «номінативна спеціальна лексична одиниця (слово чи словосполучення) спеціальної мови, яка приймається для точного

найменування спеціальних понять» [1, с.17]. «У тексті, призначеному для перекладу, термін завжди вимагає окремого рішення на переклад, тобто виступає як одиниця перекладу» [2, с.32].

Співвіднесення економічної термінології із загальноживаною лексикою в структурно-морфологічному і семантичному плані вимагає визначення тих параметрів і характеристик – структурно-морфологічних і семантичних, за якими економічні терміни можуть бути співставлені з загальноживаною лексикою.

Особливості термінів і терміносистем досліджують в рамках мов для спеціальних цілей. Мову для спеціальних цілей можна визначити як професійну мову, яка відрізняється від розмовної та загальноживаної лексики менш за все граматичними та синтаксичними закономірностями, а ймовірніше – спеціальним словниковим запасом, який відповідає практичним вимогам [2, с.52]. Стосовно мови бізнесу склалися два протилежні погляди: одні дослідники вважають, що її не можна визначити як спеціальну, оскільки вона наближається до загальноживаної мови у сфері лексики, інші виокремлюють її як професійну мову, тобто як варіант загальної мови для визначення спеціальних предметів, понять, котра править для комунікації всередині однієї професійної групи. У вітчизняній науці новий характер вивчення економічної термінології сформувався у зв'язку зі становленням професійної лінгвістики як одного з актуальних напрямів дослідження загальних принципів функціонування мови в сучасному соціокультурному контексті. Дослідження мови для спеціальних цілей ведуться в багатьох країнах світу – Німеччині, Франції, Великобританії, США, Росії та інших. Одним із напрямків досліджень є вивчення мови і стилю економічних документів різних рівнів. З боку спеціалістів у сфері бізнесу ведуться дослідження з метою зробити мову бізнесу більше зрозумілою і доступною для населення. Велика увага приділяється процесу законодавства як складовій лінгвістичної культури суспільства, оскільки одна з особливостей цієї спеціальної мови полягає в тому, що вона поширюється на різноманітні сфери людської діяльності, а не обслуговує лише одну вузькоспеціальну сферу. Невід'ємною часткою досліджень є вивчення економічної термінології.

На сучасному етапі багато лінгвістів розмежовують поняття термінологія і терміносистема. Термінологія розглядається як сукупність термінів, що складається стихійно [4]. Терміносистема утворюється в результаті упорядкування стихійно сформованої термінології, коли деяка сукупність номінативних одиниць, відповідних понять тієї чи іншої галузі знань, трансформується в певним чином організовану систему термінів із зафіксованими відносинами між ними [3]. Існує також точка зору, згідно якої поняття термінологія і терміносистема є тотожними [2].

Отже, ми можемо дійти висновку, що терміносистема — це система термінів у певній галузі, підгалузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію. Джерелами терміносистем слугують термінології. Але, на відміну від термінології, терміносистема формується не разом з формуванням певної науки, а відповідно до етапів формування теорії цієї науки. Проте в основі терміносистеми не обов'язково має бути наукова теорія. Іноді достатньо, щоб була лише концепція або узагальнені ідеї. Розрізняють 3 етапи формування й функціонування терміносистеми:

Перший етап — перехід від стану відсутності теорії до стану її формування, тобто перехід від неупорядкованої сукупності термінів до терміносистеми; другий етап — зростання обсягу знань в межах прийнятої теорії внаслідок удосконалень, досягнень науково-технічного прогресу; третій етап — зміна теорії і, як наслідок, зміна терміносистеми. Спочатку нову теорію описують термінами попередньої теорії, потім впроваджуються нові терміни, що відображають нові поняття.

Таким чином формують систему понять нової теорії, і кожне місце в цій новій системі посідає певний новий термін, а у сукупності з'являється нова терміносистема. Частину термінів попередньої терміносистеми залишають, але вони вже пов'язані з новими поняттями. Отже, без теорії немає терміносистеми, без терміносистеми немає теорії. Терміносистема формується на певному етапі розвитку певної галузі наукового знання, коли вже створено наукову теорію, позначено об'єкти та зв'язки між ними. Є кілька типових ознак терміносистеми:

- Цілісність терміносистеми. Наприклад, економічні поняття, терміни у сукупності складають цілісну терміносистему, яка дає нам загальне уявлення про науку.
- Відповідність суми частин цілому. Якщо ми маємо справу з терміносистемою, що описує загальні основи економічної науки, то терміни закону, права, трансакцій, грошові відносини, відносин сторін у своїй сукупності мають дати повний опис даної теми.
- Певна сталість терміносистеми. Вона відбиває систему поглядів у теорії на певному етапі, який має визначену тривалість.

Терміносистема є більш високим ступенем організації лексичних одиниць, ніж термінологія.

Термінознавство як лінгвістична дисципліна займає особливе місце серед лінгвістичних наук. Цікавим є питання співвідношення термінів і літературної мови. У поглядах вчених на це питання чітко проглядаються дві протилежні точки зору: одні протиставляють термін як одиницю спеціальної лексики до слова як одиниці літературної мови, акцентуючи увагу на відмінностях між термінологією і загальноживаною лексикою

[Суперанська, Подільська, та ін.], інші розглядають термінологію як складову частину лексики літературної мови [А.А. Реформатський].

При зіставленні слова і терміна можна виділити наступні особливості:

- співвіднесеність значення не з окремим предметом або явищем, а з класом чи родом предметів або явищ;
- співвідношення не з побутовим поняттям або загальним уявленням, а з науковим або технічним поняттям;
- необхідність функціонування терміна в рамках строго визначеної терміносистеми; термін завжди член терміносистеми;
- більш високий ступінь абстрагування від дійсності, аж до розриву з нею;
- зв'язок терміна з певною професійною діяльністю, яка вимагає певних знань і навчання для вживання термінологічної лексики.

Наведені відмінності термінології від загальноживаної лексики виявлені мовознавцями. Цікаво проаналізувати, які критерії висувають спеціалісти при розгляді питання про відмітні ознаки терміну. Звернемося до фундаментального дослідження «Юридична термінологія: формування і склад» С.П. Хижняка, в якому дається класифікація ознак, що пред'являються до терміна юристами. На думку автора, термін повинен бути:

- єдиним, тобто вживатися в даному законі або іншому нормативному акті в одному і тому ж сенсі, бути однозначним в межах однієї системи;
- загальноновизнаним, а не винайденим законодавцем тільки для даного випадку, неприпустимо використання терміну в якомусь особливому сенсі;
- стабільним, тобто значення терміна не повинно змінюватися залежно від контексту;
- бути логічно пов'язаним з іншими термінами даної системи;
- бути співвіднесеним з професійною сферою вживання.

Якщо порівняти розглянуті вище групи ознак, то стає очевидним, що юристи, економісти та лінгвісти розуміють під терміном дещо різні речі, хоча маються і подібні критерії. Розуміння перших значно ширше, оскільки вони відносять до категорії термінів навіть слова, які в професійних текстах вживаються в своєму основному загальнолінгвістичному значенні. Подібні лексеми з погляду більш суворого лінгвістичного підходу не можна віднести до категорії термінів, тому немає достатніх підстав для термінування цих понять.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що впорядкування, унормування та уніфікація професійної термінології належать до тих державно-

правових явищ, які потребують дослідження, розробки і знання методики її використання з метою однозначного, правильного сприйняття спеціальних текстів. Становлення і англійської, і української терміносистем відбувалося в складних історико-політичних умовах. Але незважаючи на це, вони розвивались на власних етнічно-мовних основах та на засвоєнні іншомовних термінів і терміноелементів, зокрема інтернаціональних, що сприяло інтеграції власної та європейської терміносистем.

Жоден народ не може жити ізольовано, без контактів з іншими країнами. В результаті в мову приходять нові поняття і нові мовні одиниці, які приживаються в лексичній системі мови. Тут не обходиться без запозичень та інтернаціоналізмів, що пов'язано з віковими контактами між націями на економічному, дипломатичному та культурному рівнях.

Сучасна англійська економічна термінологія – це складна, широко розгалужена, відкрита система найменувань правових явищ, понять, інститутів, категорій. Її особливі - це вплив факторів об'єктивного характеру (наявність термінів, що відображають французьку правову специфіку, їх багатозначність і варіативність, семантична непрозорість та ін.), А також фактори суб'єктивного порядку (принцип асоціації, загальні термінологічні помилки і ін.).

Ця термінологія формувалась в основному через вживання загальних слів в якості термінів, а також через запозичення з інших мов, хоча найважливішим тут є так званий «латинський пласт» або «латинський спадок». Велика частина термінів може набувати переносного значення. Такі семантичні процеси, як розширення чи звуження значення, що властиві словам повсякденної мови, спостерігаються і в юридичній термінології. В процесі історичного розвитку слова загального вжитку і економічні терміни переходили з однієї групи в іншу, змінювали своє значення і цим збагачували мову. Тут недоцільно різко протиставляти слова загального вжитку словам-термінам.

Багатозначність англійської економічної лексики дає широкі можливості її вживання як в спеціальній, так і в художній літературі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гринев С. В. Основы лексикографічного опису терміносистем: Дис. Док. філол. наук. - М., 1990. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://enuftir.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/.../Spec_1.pdf
2. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения. — Киев: УМКВО, 1989. С. 321.
3. Милославская Д. С. Юридические термины и их интерпретация/РЭГ, вып. 21 27., Ростов-на-Дону, 1999. 305 с.
4. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка/А.А. Реформатский/Проблемы структурной лингвистики. М.: Наука, 1968. -410 с.
5. Суперанская А. В. и др. Общая терминология. Вопросы теории/А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. М.: Наука, 1989. -246 с.
6. Economy terms and definitions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sentence.yourdictionary.com/account#mR8EcQfy6llfGQwG.99>